

Cumhuriyet İlahiyat Dergisi - Cumhuriyet Theology Journal

ISSN: 2528-9861 e-ISSN: 2528-987X

December / Aralık 2019, 23 (3): 1189-1208

Ahlâki Bir Değer Olarak Özür Dileme ve Özür Etiği

Apologizing and Ethics of Apology as a Moral Value

Mustafa Mücahit

Dr. Öğr. Üyesi, Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi, Din Eğitimi Anabilim Dalı
Assistant Profesör, Sivas Cumhuriyet University, Fac. of Theology, Department of Religious

Education

Sivas, Turkey

mmucahit@hotmail.com

orcid.org/0000-0003-2345-0015

Article Information / Makale Bilgisi

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Geliş Tarihi: 12 September / Eylül 2019

Accepted / Kabul Tarihi: 02 December / Aralık 2019

Published / Yayın Tarihi: 15 December / Aralık 2019

Pub Date Season / Yayın Sezonu: Aralık / December

Volume / Cilt: 23 **Issue / Sayı:** 3 **Pages / Sayfa:** 1189-1208

Cite as / Atıf: Mücahit, Mustafa. "Apologizing and Ethics of Apology as a Moral Value [Ahlâki Bir Değer Olarak Özür Dileme ve Özür Etiği]". *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi-Cumhuriyet Theology Journal* 23/3 (December 2019): 1189-1208.

<https://doi.org/10.18505/cuid.619241>

Plagiarism / İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software. / Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Copyright © Published by Sivas Cumhuriyet Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi / Sivas Cumhuriyet University, Faculty of Theology, Sivas, 58140 Turkey. All rights reserved.

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/cuid>

Abstract: This study points out the importance and meaning of *apologizing* as a moral value in compensating the imperfections committed by individuals in social relations and correcting the deteriorating relationships. Accepting that every person can make mistakes is the most essential element that paves the way for the emergence of apology as a virtue. It teaches one to accept that he/she may be wrong, not to consider himself superior to anyone, and arouses the will and will not to make such mistakes. Apology tells the necessity to be respectful and to value other people as well as to be honest. Apologizing is like forcing a person to be honest, and it tells you about the need to care about other people and to be respectful. It is seen that different kinds of apologies are made according to the culpable, guilty person, the environment, the victim, and the situation of the defect. This study discusses the meaning of the words used in apologizing whether they mean full apology or not, the meaning of the apology, its moral dimension, and its relationship with repentance. It also discusses the reasons for the apology, apologizing strategies, accountability, assuming responsibility, proposing repairs, and making promises on not doing something wrong again. The similarity of repentance in religious traditions with apologizing was emphasized, and the relationship between forgiveness and apology was evaluated in terms of the attitudes that the parties should adopt. Finally, as a rule of value and courtesy, suggestions were made on how to provide apologies education in the family.

Summary: This study draw attention to the meaning and importance of apologizing as a moral value in compensating for the imperfections that individuals have committed against each other in social relations and in correcting broken relationships. Acknowledging that every person can make mistakes is the most important element that paves the way for the emergence of an apology as a virtue. Accepting that one can be wrong teaches that one should not think of himself as superior to anyone and arouses the will and desire not to make such mistakes. Apologizing leads people to be honest and tells them about the need to care about other people and be respectful.

Apologizing is admitting that the rhetoric, actions, and practices that lead to apologies are not fair, accurate, and legitimate. First, apologizing means that the person to whom we made a mistake is a human being. It means that accepting anyone can make a mistake, and we can be wrong. It gives this person the understanding that s/he should not be superior to anyone else. It also arouses a desire and will not make such mistakes anymore. Apologizing tells you the necessity of caring and respecting other people as well as forcing people to be honest. The person who apologizes to him is undoubtedly respectable. The respected person will surely appreciate to others. The basis of social order and life is mutual respect. Being able to apologize draws the individual's point of view to the end where he or she should be and provides the basis for the healthy functioning of the social order by gaining the understanding of respect for other people. Also, being able to apologize is an expression of confession, honesty, and sincerity. Apologizing in this respect is a virtue and merit. The society that values are lost and surrounded by selfishness and nihilism must be turned into virtues, and people who know the value of human beings.

The good and virtuous person is not without fault, s/he is the one who apologizes for the mistakes, s/he has committed or seeks ways to redeem that mistake, s/he is the one who returns from his/her mistake. Apologizing should be not only a responsibility but also an indicator of self-confidence. It should not be forgotten that conscientious accounting is a self-judgment. S/he can quickly apologize for stepping on someone else's feet, soiling his clothes, but s/he does not think of a full apology consisting of remorse, compensation, and repair for the person who has taken away a person's right, poisoned his life and tarnished his future.

When the parent says that the child should apologize, a process will be initiated for the child to consider. If the child apologizes in front of his or her parent, who points to the necessity of this, it is an important step in the child's moral education, and this indicates that the child internalizes these norms and engages in independent moral accounting. Because s/he now

realizes that a value s/he defends without dictating from the outside has been violated, and therefore, has the motivation to make an apology.

Arrogance is the biggest obstacle to apologizing. In men-women relations, it can be seen that women are more easily able to apologize, they do not consider apologizing as an indicator of as powerlessness and insulted as men. A manager, a boss, a leader, or a president can delay or fail to realize that his/her authority and dignity will diminish when s/he apologizes to his/her subordinate and those under his/her command. Men in the family, teachers at school, managers in the institution, boss and so on leader and authority persons refrain from apologizing by going to show and bless what they say and do to legitimize the past, to forget or reject mistakes, to prevent them from being questioned morally. This tells us the importance of internalizing the understanding of apologetics as a social culture starting with the family.

Individual mistakes should be apologized for in daily life, institutional errors, as well as for some unfortunate incidents. Apologies have the potential for establishing a suitable basis for the establishment of a culture of dialogue in inter-communal relations and sharing some common values and interests. Apologies can contribute significantly to the development of a culture of tolerance, cooperation, and peaceful coexistence among communities.

When a defect requiring a committed apology, the event must be evaluated not only from a unilateral perspective, but from a whole context and sides so that the perpetrator can adopt the feelings and understanding of the victim.

In the apology, there should be a strategy such as an expression of regret, accountability, taking responsibility, offering repairs, and making promises on not happening again. Repentance in religious traditions is similar to an apology. In the face of apology, the victim reduces negative feelings towards the offender by forgiving and repairs the relationship. Apologies are a reputation-protecting action for the victim, while a discreditable step is taking place for the wrong person. It is also important to forgive and protect the reputation of the person who made a mistake. Like the cultural past, gender causes men and women to choose different apology strategies. Various forms of apology are also influenced by factors such as age, income status, occupation, and ethnicity. The time to apologize, the environment, the mood of the interlocutor must be well calculated. If enough care is not given to them, the apology may not reach its purpose, and thus, there is no possibility of correcting the broken relationship.

Since childhood, it is important to teach individuals that a person may have been guilty by making mistakes towards others, society and the environment. Also, individuals should be educated on apologizing from others when needed. The child should apologize when he/she makes a mistake by taking the model in his / her family and the people around him and should be forgiving in cases made against him/her.

Keywords: Religious Education, Values Education, Apology, Child Education, Ethics.

Ahlâki Bir Değer Olarak Özür Dileme ve Özür Etiği

Öz: Bu çalışma, toplumsal ilişkilerde bireylerin birbirlerine karşı işlemiş olduğu kusurların telafi edilmesi ve bozulan ilişkilerin düzeltilmesinde *özür dilemenin* ahlâki bir değer olarak anlam ve önemine işaret etmektedir. Her insanın hata yapabileceğinin kabul edilmesi, özür dilemenin bir erdem olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlayan en önemli unsurdur. Kişinin hatalı olabileceğini kabul etmesi, kendisini kimseden üstün görmemesi gerektiğini öğretir, bu tür hatalar yapmama konusunda istek ve irade uyandırır. Özür dilemek kişiyi, dürüst olmaya yönlendirdiği gibi başka insanlara değer vermenin, saygılı olmanın gerekliliğini anlatır. Suçlu, kabahatli kişi, olayın olduğu ortam, mağdur ve kusurun durumuna göre farklı şekillerde özür dilendiği görülmektedir. Özür dilenirken kullanılan sözcüklerin ne anlama geldiği, tam olarak özür ifade edip etmediklerine değinilen bu çalışmada, özürün anlamı, ahlâki boyutu ve tövbe ile ilişkisine yer verilmiştir. Özür dilemenin gerekçelerinden söz edilerek, bir özürde bulunması gereken; özür dileme ifadesi, hesap verme, sorumluluğu üstlenme, onarım teklifinde

1192 | Mustafa Mücahit. Ahlâki Bir Değer Olarak Özür Dileme ve Özür Etiği

bulunma ve tekrarlanmayacağına dair vaatte bulunma gibi özür dileme stratejilerine değinilmiştir. Dini geleneklerdeki tövbenin özürle benzerliğine vurgu yapılmış, özür ile affetme ilişkisi, tarafların benimsemeleri gereken tutumlar açısından değerlendirilmiştir. Son olarak bir değer ve nezaket kuralı olarak ailede özür dileme eğitiminin nasıl verilmesi gerektiğine ilişkin öneriler sunulmuştur.

Özet: Bu çalışma, toplumsal ilişkilerde bireylerin birbirlerine karşı işlemiş olduğu kusurların telafi edilmesi ve bozulan ilişkilerin düzeltilmesinde *özür dilemenin* ahlâki bir değer olarak anlam ve önemine işaret etmektedir. Her insanın hata yapabileceğinin kabul edilmesi, özür dilemenin bir erdem olarak ortaya çıkmasına zemin hazırlayan en önemli unsurdur. Kişinin hatalı olabileceğini kabul etmesi, kendisini kimseden üstün görmemesi gerektiğini öğretir, bu tür hatalar yapmama konusunda istek ve irade uyandırır. Özür dilemek kişiyi, dürüst olmaya yönlendirdiği gibi başka insanlara değer vermenin, saygılı olmanın gerekliliğini anlatır.

Özür dilemek, aslında özür dilemeye neden olan söylem, eylem ve uygulamaların adil, doğru, meşru olmadığını, hata yaptığını kabul etmek demektir. Özür dileyebilmek, öncelikle kişinin insan olduğunun anlaşıldığını gösterir. Her insanın hata edebileceğinin bilinmesini, bizim de hatalı olabileceğimizi kabul ettiğimizi ifade eder. Bu kişiye, kendisini kimseden üstün görmemek gerektiği anlayışını kazandırır. Ayrıca artık böyle hatalar yapmamak konusunda kendisinde bir arzu ve irade uyandırır. Özür dilemek, kişiyi dürüst olmaya zorladığı gibi başka insanlara da değer vermenin, saygılı olmanın gerekliliğini anlatır. Kendisinden özür dilenen kişi, mutlaka saygıdeğer biridir. Saygı gören kişi de mutlaka karşısındakine saygılı olur. Sosyal düzenin ve yaşamın temeli de karşılıklı saygıdır. Özür dileyebilmek, bireyin kendisine bakış açısını olması gereken noktaya çektiği gibi, diğer insanlara saygılı olma anlayışını kazandırarak sosyal düzenin sağlıklı işlemesine zemin hazırlar. Zira özür dileyebilmek aczin itirafı, dürüstlüğü, samimiyetin ifadesidir. Bu yönüyle özür dilemek bir fazilet ve erdemdir. Değerlerin kaybolup bencilliğin ve nihilizmin kuşattığı toplumunun, faziletli, erdemli, insanın değerini bilenler haline getirilmesi gerekiyor.

İyi ve erdemli insan hiç hata etmeyen değil, işlediği hatadan dolayı özür dileyen ya da o hatayı affettirme yollarını arayan, hatasından dönen kimsedir. Özür dilemenin aslında sadece bir sorumluluk üstlenmek değil insanın kendine güveninin de bir göstergesi olarak görmeli, vicdani bir muhasebe ve bir anlamda kişinin kendi kendini yargılaması olduğu da unutulmamalıdır. Başkasının ayağına basan, elbisesini kirleten rahatlıkla özür dileyebilirken, bir insanın hakkını elinden alan, hayatını zehir eden, geleceğini karartan kişinin pişmanlık, telafi, onarımdan oluşan kapsamlı bir özür dileme aklına gelmemektedir.

Anne ve baba çocuğuna özür dilemesi gerektiğini söylediğinde, çocukta üzerinde düşünülecek bir süreç başlatılmış olacaktır. Çocuk eğer bunun gerekliliğine işaret eden ebeveyninin önünde özür dilerse bu çocuğun ahlâki eğitiminde önemli bir aşamadır ve o çocuğun söz konusu normları içselleştirdiğini ve bağımsız bir ahlâk muhasebesine giriştiğini gösterir. Çünkü o artık dışardan dikte edilmeden savunduğu bir değer için çığnendiğini dolayısıyla özür dileme davranışında bulunmak için gerekli motivasyona sahip olduğunu anlar.

Özür dilemenin önündeki en büyük engel kibirdir. Kadın erkek ilişkilerinde, kadınların daha kolay özür dileyebildikleri, kadınların erkekler gibi güçsüzlük ve kendilerini küçültme gibi bir anlayışa kapılmadıkları görülebilmektedir. Bir yönetici, bir patron, bir lider, bir başkan astından, emri altındakilerden özür dilediğinde otoritesinin ve saygınlığının azalacağını düşünerek bunu geciktirebilmekte veya yerine getirmemektedir. Ailede erkek, okulda öğretmen, kurumda yönetici, işyerinde patron vb. lider ve otorite sahibi kişiler geçmişe meşrulaştırmak, hataları unutmak ya da reddetmek, ahlâki olarak sorgulanmasını önlemek için yaptıklarını, söylediklerini görkemli gösterme ve kutsama yoluna giderek özür dilemekten imtina ederler. Bu da bize özür dileme anlayışının aileden başlayarak toplumsal bir kültür olarak içselleştirilmesinin önemini anlatır.

Bireysel hatalar için günlük yaşamda özür dilendiği gibi kurumsal hatalar ve yaşanan kimi talihsiz olaylar için de özür dilenmelidir. Özür dileme, toplumlar arası ilişkilerde diyalog kül-

türünün yerleşmesi için uygun bir zeminin oluşturması ve bazı ortak değer ve çıkarların paylaşılması açısından ciddi bir potansiyele sahiptir. Özür dilemek toplumlar arasında hoşgörü, işbirliği ve barış içinde bir arada yaşama kültürünün gelişmesine önemli bir düzeyde katkı yapabilir.

Özür gerektiren bir kusur işlendiğinde sadece olanı biteni anlamayı değil, fâilin de mağdurun duygularını ve anlayışını benimseyebilmesi için olay tek taraflı bir bakış açısı ile değil, bütün bir bağlamı ve taraflarıyla değerlendirilmelidir.

Özürde; özür dileme ifadesi, hesap verme, sorumluluğu üstlenme, onarım teklifinde bulunma ve tekrarlanmayacağına dair vaatte bulunma gibi özür dileme stratejileri bulunmalıdır. Dini geleneklerdeki tövbe özürle benzerliklere sahiptir. Özür dilenmesi karşısında mağdur affetmekle suçluya karşı olumsuz duygularını azaltmakta ve ilişkiyi onarmaktadır. Özür dileme, mağdur için itibar koruyucu bir eylem olurken hatalı kişi için itibar zedeleyici bir eylem olmaktadır. Affetmek ve hata yapan kişinin itibarını korumak da önemlidir. Kültürel geçmiş gibi cinsiyet de kadın ve erkeklerin farklı özür dileme stratejileri tercih etmelerine sebep olmaktadır. Farklı özür dileme şekilleri yaş, gelir durumu, meslek, etnik köken gibi faktörlerden de etkilenmektedir. Özür dilenecek zaman, ortam, muhatabın ruh hali, iyi hesap edilmelidir. Bunlara yeterince özen gösterilmediğinde özür, amacına ulaşmayabilir ve bozulan ilişkiyi düzeltme imkânı kalmaz.

Kişinin başkalarına, topluma ve çevresine karşı hata yaparak suçlu duruma düşmüş olabileceğini kabullenmesi ve bu durumda mağdurdan özür dilenmesi gerekliliği, çocuk yaşlarda ailede öğretilmelidir. Çocuk ailesinde ve çevresindeki insanları model alarak hata yaptığında özür dilemeli, kendisine karşı yapılan ve özür dilenilen durumlarda affedici olabilmelidir.

Anahtar Kelimeler: Din Eğitimi, Değerler Eğitimi, Özür Dileme, Çocuk Eğitimi, Etik.

GİRİŞ

Günlük yaşamda sık başvurulan durumlardan birisi de özür dilemedir. Özür dileme ile sorumluluğu üstlenilen olumsuz bir durumun giderilmesi amaçlanmakta ve ardından bozulan ilişkinin yeniden dengelenmesi beklenmektedir. Çünkü özür dileme, toplumsal normlar ihlal edildiğinde uygulamaya konulmaktadır. Böyle bir durumda özür, sorumluluğu almakla birlikte işlenen kusur için de pişmanlığı ifade etmek demektir. Yapılan bir hatanın ya da bozulan bir ilişkinin düzeltilmesi amacıyla ortaya konulan özür dileme, doğrudan doğruya gerçekleşebileceği gibi, bazı şartlara da bağlı olabilmektedir. Bu nedenle bozulan bir ilişkiyi düzeltme ve onarmada farklı özür stratejilerine başvurmak gerekebilir. Dilenen özrün muhatapta karşılığını bulması, beklenen işlevi yerine getirebilmesi, birlikte yaşamının, muhataba değer vermenin bir göstergesi olduğu gibi nezaket kurallarının da önemli bir parçasıdır.

Özür dilemede suçlu kişinin sorumluluğu üstlenmesi ön koşuldur. Kolay ve alışkanlık haline geldiği için de özür dilenirken hazır kalıp ifadeler kullanılmaktadır. Özür dilemek için kullanılan ifadeler, bireyin içerisinde yer aldığı toplumun kültürel yansımasıdır. Peki, günlük hayatta özür için kullanılan bu hazır kalıp ifadeler acaba tam olarak özür dilemeyi yansıtmakta mıdır? En çok hangi ifadeler kullanılmakta ve niçin özür dilenmektedir? Dille ifade etmekle birlikte başka şeyler de gerekli midir? Özür ahlâk ilişkisi nasıldır? Tövbe ile nasıl bir ilişkisi vardır? Ve en önemlisi özür dileme nasıl öğretilmelidir? Bu makalede bütün bu sorulara cevap aranacaktır.

Özür dileme ifadeleri, nezaket potansiyeli taşıyan sözcüklerdendir. Nezaket kuralları toplumsal gelişimle bağlantılı olup, bir davranışın nazik ya da saygın olarak algılanışı, kültürden kültüre farklılık gösterebilmekte, toplumsal gelişmelere bağlı olarak da değişim gösterebilmektedir. Buna göre nezaket çerçevesinde ele alınan ve kişilerarası iletişimde gündeme

1194 | Mustafa Mücahit. Ahlâki Bir Değer Olarak Özür Dileme ve Özür Etiği

gelen özür dileyen fâile ilişkin edimler, her seferinde yeni oluşturulmayıp, toplumsal bir fenomen olarak ihtiyaç sonucu oluşmuş dilsel ve dilsel olmayan yapılar¹ olarak ifade edilmektedir.

En anlamlı özür, kendisine karşı hata yapılan kişinin doğrudan en derin acılarına, korkularına, umutlarına hitap edebilmelidir. Kişinin hayatını ve ilişkilerini o kabul ettikten sonra temelden değiştirecek olan özürler en anlamlı özürlerdir. Öyleyse özür nasıl bir anlam ifade etmelidir?

Muhataba karşı dilenen özrün ne gibi anlamlara geldiğini gözden geçirmek gerekirse; dilenen bir özür muhatabın zarar gördüğünü kabul eder, kendisinin durumunu ve hatasını anlamada yardımcı olabilir. Özür dileyen kişi, muhatabın uğradığı zarar için suçunu kabullenerek ve yaptığı hareketin neden yanlış olduğunu açıklayacaktır. Böylece mağdurun inanışları doğrulanmış olacak ve özür dileyen kişi, bu paylaşılan değerlere dayalı bir ilişkiyi başlatabilecek ya da düzeltebilecektir. Suçlu kişi özür dilerken aslında farklı davranacak, muhatabını kendisine bir engel olarak değil, onun da haysiyetli birisi olduğunu düşünmeye başlayacaktır. Özür dileyen eğer yaptıklarından pişman olur ve onları tekrarlamayacağına söz verirse, mağdur artık kendisine bir daha zarar vermeyeceğine inanır ve güvenir. Özür bir duygu ortaklığından, kimi durumlarda hatırı sayılır bir tazminata kadar çeşitli biçimler alarak, mağdurun uğradığı zararın² karşılanmasını sağlayabilir. Özür adaletsizliği de telafi edip cezalandırabilir.³

Özür çok sayıda işlevi içermesi ve faydacı özelliklerine dayandırılarak değerlendirilmekle birlikte ahlâki sorumluluklar, özrü tam kalbinden vurarak bireyin en temel ödevlerini yüceltmeye çağırılmaktadır. Yine özürler bireyin karakterine ve bütünlüğüne hitap etmektedir. Değer ve anlamın, toplumda bencil ve nihilist bir anlayışla yorumlandığı bir zamanda, genelde hatalı kişinin ahlâki bir ilkeyi göz ardı etmesine izin verilmemeli, yaptığı hatalar için özür dilemelidir. Özürler, biri haddini aştığında, ortak ilkelere bağlılığın sınırlarını gözetmek üzere vardır. Bu yönüyle özürlerin hem doğal hem de araçsal değeri söz konusudur.⁴ Özürler bireyin yaşamında ahlâki değerler olarak yerleşip içselleştirildiğinde davranış ve eylemlerinde bu değerlerden bağımsız hareket edemeyeceğini gösterir.

Özürlerin derin anlamları olsa da günlük yaşamda genellikle bulanık ve aldatıcı duygular taşıyabilmektedir. Bu anlamda özürleri değerlendirmede çoğu kişi hata yapabilmektedir. Sunulan özrü değerlendirmede mağdur, özrün tam olarak ne olduğunu bilmeyebilir ve suçlunun yaptıklarını analiz edebilecek durumda olmayabilir. Çoğunlukla özürle yakınlama sahip bir ifadenin tam bir özür dileme olduğu da düşünülebilir. Bazen de mağdurun özür konusunda en düşük beklentisini karşılayan bir ifade kabul edilerek ondan özür dilendiğini düşünülebilir. Bütün bunlar özrün anlamının tam olarak bilinmesini, özür ifadelerindeki nüansların anlamlarını, uğranılan ciddi bir mağduriyetin neyle telafi edilebileceğinin tam olarak bilinmesini gerektirir. Örneğin birisi yolda giderken ayağımıza bastığında dilenen yetersiz bir özür önemsenmeyebilir ama bir hastanede yanlış bir ilaç vererek ya da tedavi uygulayarak zarar veren bir görevlinin sadece kuru bir özürle durumu geçiştirmesi kabul edilemez. Bu nedenle mağdurun bir özürden beklentisini bilmesi, sunulacak olan birkaç sahte merhamet kelimesine kanmasını engelleyecektir. İçi boş, muğlak ve kafa karıştırıcı bir dille dilenen özür, kusuru kabullenme ve dolayısıyla kendisini düzeltme anlamına gelmektedir. Öyleyse özür dilindeki akıcılık, netlik hem ahlâki açıdan dürüst bir biçimde olmalı hem de samimiyeti ve pişmanlığı ifade etmelidir.

¹ Sevgi Dereli, "Sözlü İletişimde Nezaket Stratejileri", *Türkbilgi*, 15 (2008): 26.

² Mavi Marmara olayına ilişkin Türkiye ile İsrail arasında yapılan anlaşma ve tazminat örneğinde olduğu gibi. "Mavimarmara", erişim: 08 Ağustos 2019, http://mavimarmara.org/tr/turkiye-cumhuriyeti-ve-israil-arasinda-anlasmaya-d_296.html

³ Nick Smith, *Hatalydim, Özür Diliyorum Özürlerin Anlamları*, çev. Kıvanç Tanrıyar (İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010), 13.

⁴ Smith, *Hatalydim, Özür Diliyorum*, 14.

Ne zaman ve nasıl özür dileneceğini bilmek, toplumsal yaşamda başkalarıyla olan ilişkilerde kişiye çok değerli bir sezgi gücü kazandırabilir. Kişi günlük ilişkilerin ahlâki boyutu konusunda gittikçe bilinçlenir. Toplumda özür dileme hassasiyetinin artması, insanlar arasındaki ilişkilerin ahlâki kökleri konusunda sezgi gücünü geliştirebilir ve kişinin toplumsal açıdan daha bilgili hale gelmesini sağlar. Salt bir özür dileme mağduru rahatlatılabilir ya da muğlak bir özür dileme ifadesini takdir edebilir. Ancak bütün bu durumlarda özürün şifresini çözmek, ilişkileri daha iyi anlama ve anlamlandırma konusunda yardımcı olacaktır.⁵ Öyleyse özürün anlamını bilmek hem hata yapan kişi hem de mağdur için çok önemlidir.

Özür dileme ve ahlâki boyutuna ilişkin ülkemizde yapılan bilimsel araştırmaları gözden geçirdiğimizde üç doktora tezine rastladık. Ancak bunların tamamı dilbilim alanında yapılan çalışmalar olup, bizim araştırma alanımıza değinmemektedirler. Aynı şekilde yapılan yüksek lisans tezleri de dilbilim, siyasal bilgiler ve uluslararası ilişkilere yöneliktir ve özür dilemenin ahlâki değer yönüne değinmemektedirler.

1. ÖZRÜN ANLAM VE MAHİYETİ

Özürlerin anlamları, yapılaş şekillerine ve yerlerine göre farklılık gösterebileceği gibi, çeşitli dini ve kültürel anlayışlara göre de değişebilmektedir. İnsanın özel yaşamında ya da toplumsal hayatta özür dilemesi ve kabul etmesi olağan durumlardandır. Ancak kendisinden özür dilenen konumda iken hatalı kişinin duyduğu pişmanlık ifadesinden ne beklediği açıkça ifade edilmez. Bu nedenle özür dileme muğlak, kapalı ve kimi zaman da kötü niyetli olabilmektedir. Dilenen bir özür hem fâilin hem de mağdurun hayatını değiştirip dönüştürecek bir nitelikte olabileceği gibi kimi zaman da "hiç olmasaydı daha iyi olurdu" denilecek türden de olabilmektedir. Bunlar bize özürlerin karmaşık bir etkileşim olduğunu göstermektedir. Basitleştirmek adına gösterilen bir takım çabalar da yapılan hatayı, kusuru ya da kabahati kabul etmekten çok haksızlığın üstünü örtme gayreti olduğunu gösterir. Bu bağlamda özür teriminin tanımı üzerinde durmak gerekmektedir.

İngilizcede *apology* kelimesiyle ifade edilen özür dileme, özür dileyen, af talep eden, itizar beyan eden, savunma şeklinde olan, müdafaa, kendini mazur gösterme, mazeret gösterme, yazılı veya sözlü olarak savunmak, yetersiz bir örnek ve taklit⁶ gibi anlamlarda kullanılmaktadır. Türkçede kullandığımız *özür* kelimesi ise Arapçadan gelmektedir. Sözlükte; bir kusur veya suçun hoş görülmesini gerektiren sebep, suçun bağışlanması, engel, kusur, eksiklik⁷ gibi anlamlara gelmektedir.

Arapçada özür kelimesinin kökü olan (ع-ذ-ر) ve ondan türeyen kelimelerle ilgili verilen anlamlara baktığımızda özür dilemesi gereken fâilin, özür durumunun ve kendisinden özür dilenmesi gereken mağdurun özelliklerinin ortaya konulduğunu görebiliriz: "Bir adamın ayıpları, hatası ve günahları çok olmak, birinin sırtına vurup iz bıraktırmak, yalandan mazeret göstermeye çalışmak, affetmek, mazur görmek, ata ve hayvana gem/yular vurmak, insaf etmek, adil olmak, şikâyet etmek, işin güç gelmesi, yapılması zor olması, insanların toplandığı meclis, iffetli, günahsız, hüccet, delil, tazir, taksirat, kusur, özürde son derece mübalağa etme..."⁸

Sözlük anlamından da anlaşılacağı gibi aslında hatalı ve kusurlu durumda olan, yaptıklarıyla mağdurda bir yara açarak iz bırakmıştır. O bu durumdan kurtulmak için bahaneler üretmekte, kendisine zor gelen özür dileme durumundan kaçınmak için çareler aramaktadır.

⁵ Smith, *Hatalyıldım, Özür Diliyorum*, 16.

⁶ William James Redhouse, "Apology", Redhouse İngilizce Türkçe Sözlük, Ed. Robert Avey v.dğr., (İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1993), 36-37.

⁷ Ferit Develioğlu, "Özür", *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat* (Ankara: Aydın, 1993), 333.

⁸ Cubrân Mes'ûd, "Özür", *er-Raid*, (Beyrut: Dar'ul İlm li-lmelayin:1981), 1011, Mevlût Sarı, "Özür", *el-Mevarid Arapça-Türkçe Lügat*, (İstanbul: Bahar Yay, 1982), 981-982.

1196 | Mustafa Mücahit. Ahlâki Bir Değer Olarak Özür Dileme ve Özür Etiği

Öte yandan özür dileyene karşı mağdur da insafli olmalı, her iki taraf da adaletle hareket etmeli, özür laf olsun diye değil samimiyetle dilenmeli, gerektiğinde toplum önünde hata itiraf edilmelidir.

Goffman özrün tam anlamını bulabilmesi için çeşitli öğelere sahip olması gerektiğine inanır: “Utanç ve hayal kırıklığı ifadesi, kişinin ondan ne tip bir davranış beklenildiğini bildiğini netleştirilmesi ve olumsuz yaptırım uygulamasına olumlu bakması, yanlış davranmış olan benliği kötülemeyle birlikte, bu davranış biçiminin benimsenmemesi, eleştirilmesi ve bir daha yapılmamak üzere reddi, doğru yolun kabulü ve böylece bu yolun izleneceğine dair söz, tövbe icrası ve kendini düzeltmeye gönüllü olma.”⁹ Buna göre özürde her iki tarafın beklentilerinin karşılanması, pişmanlık ve tövbe, özür dilemedeki en önemli unsurlar olarak karşımıza çıkmaktadır. Özür dilenen bir durum için ortada bir davranışın olduğu, bu davranışın bir taraf için mağduriyet oluşturduğu ve ona göre uygunsuz olduğu anlaşılmalıdır. Ortaya konulan davranış hatalı kişi tarafından da uygunsuz olarak görülmeli ve mağdurun haklılığı kabul edilmelidir. Yapılan davranıştan sorumlu bir kişi bulunmaktadır ve bu kişi ile özür dilenmesi gereken kişi arasında bir iletişim ve ilişki söz konusudur. Özür dilemekle fâil bu ilişkideki sorumluluğu üzerine almış olmaktadır. Aynı şekilde özür dilemek durumunda olan hatalı kişi, bu kabahatli davranışından dolayı pişmanlık duyarak mağdura verdiği zarar dolayısıyla nedamet getirmiş olacaktır. Bu nedamet ve tövbe ile birlikte fâil bir daha böyle kusur ve haksızlıklardan uzak durarak kendisini düzeltme konusunda içten bir samimiyetle adım atacaktır.

Yanlış ve hatalı bir eylem sonrası ortaya konulan özür için dilimizde farklı sözcükler kullanılmaktadır. Bunlar; *özür dilerim, çok özür dilerim, kusura bakma, pardon, üzgünüm, af edersiniz, esef duyarım, hata ettim, yanıldım* vb. ifadelerdir.

Dicle Üniversitesi öğrencileri arasında yapılan bir araştırmaya göre özür dilemede kullanılan 15 farklı sebep şunlardır: “Karşı tarafı incitmemek/kırmamak, kibarlık/nezaket, hata yapıldığında/kusur işlendiğinde, karşı tarafın gönlünü almak için, alışkanlık, vicdanen rahatlamak amacıyla, kendini haklı göstermek için, saygı, izin isterken, pişmanlık, uyarı/ikaz, karşı tarafla arayı bozmamak, iyi niyet, hatalı olmasına rağmen karşı tarafı rahatlatmak, zorunluluk.”¹⁰ Özür dileme gerekçesi ne olursa olsun özür dilerken kullanılan sözlerin anlamlarına bakıldığında toplumda yaygın olan değerlerin, hareketlerin ve alışkanlıkların özür sözcüklerine yansıdığı görülür. Özür dilenenin dilsel uygulamaları çeşitlilik gösterse de gelenekselleşen biçimlerin kullanıldığı aşikârdır.¹¹ Aslında fâilin hatalı bir durumda olduğunu açıklaması, yaptıklarından dolayı pişmanlık duyması, verdiği zararı bir şekilde telafi etmesi, kendisini değiştirmesi ve bir daha böyle bir suç işlememesi gibi durumlar, dille ifade edilecek olan ‘af edersin’, ‘üzgünüm’ ve ‘özür dilerim’ gibi sözleri söylemeden de gerçekleşebilir. “Özür dilemek bazen, bir çift tatlı söz, içten bir göz göze geliş, tatlı bir gülümseyiş, yalvaran gözlerle bakış, pişmanlığı vurgulayan bir ses tonu, bazen sıcak bir dokunuş, bazen sınımsız bir sarılış, bazen diz çöküş, bazen bir öpüş...”¹² ile de gerçekleşebilir. Yapılan bir araştırmada dil dışı öğelerin kullanımıyla ilgili verilerde *büyüklerin elini öperek ve hediyeye olarak pişman olunduğu ifade edilip*¹³ özür dilediği de görülmektedir. Bu bize terimin tanımından çok hayattaki değerinin önemli olduğunu göstermekte, bir şeyin özür olup olmamasının değil, bir işlevi yerine getirip getirmemesinin kişide ve toplumdaki karşılığını göstermektedir.

Özür ifade eden sözcükler, toplumda ve kendisinden özür dilenilen mağdur için farklı anlamlar da ifade edebilmektedir. Bir örnek olarak *özür dilerim* ile *kusura bakma* ifadeleri

⁹ Goffman, akt. Smith, *Hatalıydım, Özür Diliyorum*, 24.

¹⁰ Ece H. Nazlı, “Türkçe Özür İfadelerinin Toplumbilimsel” Analizi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 21 (Ekim 2018), 155.

¹¹ Bayat, “Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Şikâyet ve Özür Edimine İlişkin Görünümler”, 4.

¹² Psikiyatrist Necati Çobanoğlu: 16 Ağustos, 2019 <https://www.psikiyatristnecatichobanoglu.com/ozur-dilemek>.

¹³ Nazlı, “Türkçe Özür İfadelerinin Toplumbilimsel Analizi”, 151.

değerlendirilecek olursa, bunların arasında, anlam, işlev ve hukuki olarak şöyle farklılıkların oluşabileceği görülecektir:

1. *Kusura bakma* bir başlangıç seviyesi olup, istenilen sonuca ulaşılmazsa isteğe göre özür denebilir. Ancak özür dildikten sonra kusura bakmaya dönülemez.
2. Herkese rahatlıkla kusura bakma denilebilir. *Kusuru bakma geç kaldım, kusura bakma ayağım takıldı* gibi. Özür dilemekse daha özeldir.
3. *Özür dilerim* ifadesi özrü taşır ve ilgiliye teslim eder. *Kusura bakma* karşı tarafa borç yükler.
4. *Özür dilerim* duygusal olup, pişmanlığı çağrıştıran bir dilek ve rica iken *kusura bakma* daha duygusuz ve emir kipindedir.
5. *Özür dilerim*, söylendiği andan sonrasını önemseyen ve onarıcı bir ifadedir. *Kusura bakma*, anlaktır ve sonrasıyla pek ilgilenmez.
6. Özür dilenen kişi kendisini değerli hisseder ve bunun için mutlu olur. Kusura bakmaması istenilen kişi kendisini değersiz hissetmez.¹⁴

Benzer şekilde yapılan bir araştırmaya göre “özür dilerim” ifadesiyle özür dilemenin doğrudan konuşmacı tarafından ve onun iradesiyle gerçekleştirildiği ve Türkçede ödünç sözcüklerden olan “pardon” sözcüğünü kullananların kendilerini özür diliyor gibi hissetmedikleri görülmüştür¹⁵. Özür dilerken kelimeleri özenle seçmek, kullanılan kelimelerin işlenen suç ve yapılan hataya uygun olması gerekir. Özür dilerken saygılı bir dille konuşmak çok önemlidir. Çünkü bu konuşma sunulan mazeretin, özür beyanının gerçekliğine ve samimiyetine inandırıcılığını etkileyecektir.¹⁶

2. ÖZRÜN BAĞLAMI VE UYGULAMA STRATEJİLERİ

Günümüzde sosyal hareketlerin güç kazanması, özür konusunda bireysel taleplerin artış göstermesi, çok kültürlülük anlayışının yerleşmesi ve “öteki”nin siyasal özne olarak kabul edilmesi, özür sayısının artışı bir şekilde etkileyen unsurlar olarak görülmektedir.¹⁷ Özürlerin artışıyla birlikte özrün anlamı sırf mağdur ile fâilin zihninde değil, birlikte yaşanan toplum içinde de bir anlam ifade etmektedir. Bu durum özürlerin mağdurlar kadar fâillerin ve içerisinde yaşanan grup, çevre, topluluk ve cemaatler için de anlam taşıdığı bilinmesini göstermektedir. Smith, kategorik olmayan özürlerin sınırlı bir anlama sahip olduklarını, bu bağlamda kimi ifadelerin çok sınırlı ya da hiç özür dileyici anlamının olmadığını belirtir. Ona göre bazı anlamlar araçsaldır ve başka amaçlara hizmet etmektedir. Kimi özür dileyici anlamlar ise doğası gereği değerlidir. Bir özür bakış açısına göre bir yönden değerli olabilen bir başka yönden ise hiçbir değere sahip olmayabilir. Birinin yapılan bir haksızlıkla vermiş olduğu zararı kabullenmesi ama zararı telafi edememesi buna örnektir.¹⁸

Toplumsal ilişkilerde bireylerin işlemiş oldukları kusurların bağlamı, çeşitlilik gösterilmekte ve yukarıda da belirtildiği gibi mağdur kadar hata yapan kişi, toplum kadar kusurunu işlendiği yer de özür dilemede anlamlı olabilmektedir. Bu kusurlar, biçimsel ya da biçimsel olmayan durumlarda gerçekleşebildiği gibi, farklı ve eşit statülerde ya da durum açısından farklı güçlerdeki kişiler arasında oluşabilmektedir. İşte bütün bu çeşitliliğe göre sunulan

¹⁴ Murat Özdemir, “Özür Dilerim İle Kusura Bakma Arasındaki 7 Fark”, *Hukuk Gündemi Dergisi* 1 (2015): 82.

¹⁵ Işıl Özyıldırım, “The Level of Directness in Turkish Apology Forms in Relation to the Level of Education” Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi 27/1 (Haziran 2010), 188. 179-202

¹⁶ Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, *Görgü-Ahlâk ve Protokol Kuralları* (Ankara: Çiraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü Yayını, 1985), 20.

¹⁷ Erdem Özlük, “Uluslararası İlişkilerde Özür Dilemek, Özrün Kuramı”, *Uluslararası İlişkiler* 11/44 (Kış 2015): 55.

¹⁸ Smith, *Hatalydm, Özür Diliyorum*, 30.

1198 | Mustafa Mücahit. Ahlâki Bir Değer Olarak Özür Dileme ve Özür Etiği

özürlerde farklı stratejilere başvurmak gerekebilir. Aynı şekilde aynı stratejinin değeri bağlamdan bağlama farklılık gösterebilir.¹⁹ Çünkü bir olayla ilgili bağlam bilinmiyorsa, verilmişse veya sınırlıysa, kişi bağlam ekleyecek veya bağlam sunacaktır. Eğer eklenen veya sunulan bağlam yanlış ise, iletişimi ve ilişkiyi anlamlandırmak da yanlış olacaktır. Eğer bağlam kurulamazsa, anlamlandırma yapılamaz, zira ortaya konulan durum anlaşılabilir.²⁰

Özürün anlamı, ilişkili olduğu taraflara ve kusurun gerçekleştiği bağlama dayanmaktadır. Bu nedenle dilenen özür spesifik önem alanlarında farklı anlam biçimlerine ve farklı derecelere erişebilir.²¹ İnsanlar olayları zaman içerisinde farklı şekillerde yorumlayabilmekte, bununla birlikte kendi benliği ve çevresiyle ilgili anlayışı, ahlâki değerleri, olayı anlatmada öne çıkmaktadır. Bu nedenle kendisine karşı bir kusur işlendiğinde sadece olanı biteni anlamayı değil, hata yapan kişinin de kendisinin anlayışını benimsemesini ister. İşte bu durumda olaylar tek taraflı bir bakış açısı ile değil, bütün bir bağlamı ve taraflarıyla değerlendirilmelidir.

Özürlerin bağlamı noktasında hatalı kişinin içerisinde bulunduğu durum ile kastı ve duyguları da dikkate alınması gereken bir noktadır. Hata yapan fâil yoğun bir pişmanlık ifade etse bile bilgilendirme, açıklama ve ne için özür dilendiğinin net bir biçimde ortaya konulması, niçin özür dilendiğini açığa kavuşturacaktır. Bir özür kimi zaman genel bir kusuru itiraf edebilirken stratejik olarak olguları gizleyebilir ya da olduğundan farklı sunabilir. Bu gibi durumlarda genellikle koşullu özürler ortaya konabilir. Mağdur edip zarar vermekle itham edilenler çoğu kere “eğer birileri yaptıklarından/söylediklerimden incindi ise özür dilerim.” gibi sözler kullanırlar. Böyle bir iddia hatalı kişinin suç olarak tanımlanabilecek bir şey yaptığını ortaya koymuş olsa bile fâil bu suçlamayı kabul etmemiş, bir zarar verilmediğini söylemiş olur ki bu haksızlığa uğrayan kişiyi öfkeliyen²² bir durumdur. Dolayısıyla bu tip özür dilemelere karşı çok daha dikkatli olunması gerekir. Öte yandan özür dilenecek durumun nasıl ortaya çıktığı da özürün anlamını etkileyebilecektir. Hata yapan kişinin dürüst bir biçimde, ekonomik, toplumsal ve hukuki bir zararla karşılaşacağını bilerek yaptığı özür dilemeyle, onun isteğine ters düşecek şekilde öğrenilip, özür dilemek zorunda kalması bağlamın bir başka boyutudur.

Bayat'ın aktardığına göre kabahatli tarafın özür dileme ihtiyacı duyduğu durumlara ilişkin stratejilerle ilgili araştırmalarda en sık başvurulan sınıflandırma Blum-Kulka ve Olshtain tarafından yapılmış olmaktadır. “Bu sınıflandırmada yedi strateji bulunmaktadır, ancak iki türde ele alınmaktadır. Birinci grupta beş strateji yer alır: Özür dileme ifadesi, açıklama yapma/hesap verme, sorumluluğu üstlenme, onarım teklifinde bulunma ve yinelenmeyeceğine ilişkin vaatte bulunma stratejileri.” Özür dilemenin gerçekleştirilmediği, sorumluluğun kabul edilmeyip reddedildiği durumlar ise ikinci grubu oluşturmaktadır²³ ve özür dileme ihtiyacı duyulmamaktadır.

Özür dileme hata yapanın düşüncesinin, zihnindekini değiştirme arzusunun, yeni bir başlangıç yapma iradesinin ortaya konulmasıdır. Özür dilemekle kişi yaptığı kötülüğü kabul ederek sorumluluk üstlendiği gibi aynı zamanda mağdurun acısına saygı göstererek onun kimliğini ve durumunu tanımakta ve ona saygı duymaktadır. Öyleyse mağdurun ve fâilin hayatını değiştirebilen, birbirlerine karşı algılarını değiştirerek yeni bir başlangıca yöneltebilecek bir özürün ön koşulu, yapılmış olan bir kötülüğü, kabahati, suçu veya kusuru ikrar etmek, bu suçu belirleyip adını koymak, mağdurun acısının, gösterdiği sabır ve tahammülün farkında olduğunu gösterebilmektir.²⁴ Böylece her iki taraf arasında ahlâki bir zemin oluşturulabilir.

¹⁹ Bayat, “Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Şikâyet ve Özür Edimine İlişkin Görünümler” 4.

²⁰ “İletişimin Bağlamı”: 19 Ağustos 2019, <http://www.irfanerdoğan.com/uydurular/8baglam.htm>.

²¹ Smith, *Hatalyım, Özür Diliyorum*, 31.

²² Smith, *Hatalyım, Özür Diliyorum*, 41.

²³ Bayat, “Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Şikâyet ve Özür Edimine İlişkin Görünümler” 4.

²⁴ Tanıl Bora, “Tüm İnsanlar Önünde Özür Dilerim”, erişim: 19 Ağustos 2019. <https://vdocuments.mx/documents/tuem-insanlar-oenunde-oezuer-dilerim.html>.

cek, daha önce hata yapan kişi tarafından ahlâki özne olarak tanınmayan mağdurla aynı seviyeye gelinmiş olacaktır. Özür dilediğinde kişi mağdurun acı çektiğini kabul etmiş olmakta ve onun acısını görmezlikten gelmemiş olmaktadır.

Özür dileme bir lütuf ve sadaka verir gibi cömertlik göstergesi olmamalı, kendi merhametine duyulan bir hayranlık suretine bürünmemelidir. Kendisini kusurdan münezzehten sa-yan bir özür, kişinin kibrini artırır ve ahlâki bir hesaplaşma içermez. Bağışlanma ile tamamlanmayan bir özür geçersiz olup özürle yapılacak yeni bir başlangıç imkânına da kavuşulamaz.

Özür dilemek durumunda olan bir kişinin ahlâki sorumluluğu, farklı bir sorumluluk-tur. İlişkinin bozulmasına neden olunan bir durumla ilgili bir kınamanın fâile yöneltilmesi anlamına gelmekte ve Smith bunu *nedensel ahlâki sorumluluk* olarak ifade etmektedir.²⁵ Böyle bir durumda hatalı kişi özür dilemekle suçlamayı hak ettiğini ve dolayısıyla neden olduğu durumdan duyduğu sorumluluğu üstlenmiş olacaktır. İnsanlar açık bir biçimde neden oldukları durumla ilgili özür dilemek kendilerine zor gelince sorumluluğu kabul etmekle birlikte sem-bolik anlamı olan başka kelimelere başvurabilirler. Örneğin “üzgünüm” kelimesi, yapılan ka-bahat için pişmanlık göstergesi olsa bile bu, hatayı kabul etmeden özür dileme ifadesidir. Bu nedenle özür ifadelerinde sorumluluğu açıkça ortaya koyan, toplumun kültüründe hâkim ahlâki normlar özür anlayışına yön vermemelidir. Kabahat işleyen fâiller, zaman zaman suçu yu-muşatmak için bir kastının olmadığını öne sürebilmekte, net ve ağır bir ahlâki suçu, sorumlu olmadığı bir kaza gibi göstermektedirler. Böylece dil ile ifade edilen ahlâki hataları, ahlâken tarafsız kazaya çevirerek sorumluluktan kaçabilmektedirler.

Hata yapan kişinin, yaptığı eylemin farkına varması ve onu düzeltmek istemesi, veri-len zarara karşılık vermenin ilk adımıdır. Hata yapanın bir anlamda tövbe etmesi beklenir ve bu tamir etme, onarma, eski halin iadesi, telafi etme, iyileştirme, tazminat, ıslah vb. terim-lerle²⁶ tanımlanır. Arapça kökenli tamir, yapılan bir yanlış, kusuru düzeltmeye çalışma²⁷ an-lamına geldiği için bir bakıma mağdurların zarar görmeden önceki duruma gelmelerini sağ-lamaktır. Onarma ve tamir, verilen zararın alıp götürdüğü şeylerin geri verilmesi ve mağdurla bütünleşmesini sağlamaktır. Aslında özür en önemli anlamı aynı suçun bir daha işlenmeye-ceğinin belirtilmesidir. Bununla hatalı kişinin bir daha zarar vermektan kaçınması istenil-mekte ve kendisini düzeltmesi beklenilmektedir. Çünkü aynı suç bir daha işlenmediğinde özür güvenilirlik kazanmış olacaktır.

Hata sonrası yapılacak onarım yeni bir başlangıçtır. İlişkileri tekrar düzeltme potan-siyeline sahip olan ve manevi bir kaynak olan özür, hor kullanılarak çar çur edilmemeli, usu-lüne ve adabına uyulmalıdır.²⁸ Onarımın eksik olduğu bir özür şeklen yerine getirilmiş olsa bile özünde gerçekleşmemiştir. O nedenle her ne kadar işlenen suçun öncesine gidilemeyecek olsa da, hata yapan gereken telafi ve onarımı yapmalıdır. Tamir ahlâki borçları silmek olarak düşünülmemeli, sadece kişinin kendisini düzeltmesi ve ahlâki hatalar dolayısıyla veri-len zararı telafi olarak görülmelidir.

Özür dileme, sadece yanlışlık ve suçluluğa karşı bir cevap olarak düşünülmeden hata yaptığı kabul edilerek bundan sonra o hataya tekrar dönmeme iradesidir. Fâil, bütün bu za-rarlara neden olan davranışın ahlâki bir hata oluşturduğunu, yaptığından pişman olduğunu, çünkü yanlış olduklarını, farklı davranmış olmayı ister. Bunun farkına vardığında da aynı ha-tayı tekrarlamayacağına söz verir. Aksi halde bir kişinin dilinden özür kelimesinin dökülme-siyle özür dileme gerçekleşmiş olmaz. Bir özürün tam olarak gerçekleşmesi için hata yapan fâil ile mağdur arasında bir diyalog gerçekleşmelidir. Bu sırada olayların detaylı olarak ortaya

²⁵ Smith, *Hatalyıldım, Özür Diliyorum*, 44.

²⁶ Smith, *Hatalyıldım, Özür Diliyorum*, 106.

²⁷ Türk Dil Kurumu, “Güncel Türkçe Sözlük”, erişim: 28 Temmuz 2019, http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5da0872cef0aa4.10434407

²⁸ Tanıl Bora, “Tüm İnsanlar Önünde Özür Dilerim”.

1200 | Mustafa Mücahit. Ahlâki Bir Değer Olarak Özür Dileme ve Özür Etiği

konulması, suçun üstlenilmesi, hatalı kişi ile mağdur arasındaki olayda çığneden ahlâki ilkelere tespit edilmesi, mağdurun içinin rahatlatılması, fâille mağdurun arasındaki ilişkinin düzeltilmesi üzerine mutabakata varılması ile özür gerçekleşecektir. Hatalı kişi özür dilemekle, ortak değerlerin çığnemesiyle verilen zarardan öte ortak iyilik, adalet anlayışı ya da uzlaşmış bir hayat anlamını kapsayıcı bir yola girmiş olacaktır. Çünkü o doğru ve yanlış anlayışını bilinçli olarak kabul eden mağdurun beklediği özrü yerine getirmiş olacaktır.

Utancı, vicdan, mahcubiyet, nedamet ve pişmanlık özür dilenen bağlamda karşılaşılan durumlardandır. Özür dileyenin yaptıklarında hatalı olduğunu kabul eden ifadesi tutarlı ve çevresiyle ilişkilerinde gözlemlenebilir olmalı ve eylemi değerlendirme ölçütlerinden birisi olan samimiyeti²⁹ desteklemelidir. Bu, hata yapan fâilin haksızlığı kabulünü ve ihlal edilen değere verdiği önemin de göstergesidir. Fâil böylece çığnemiş olan değere karşı sorumluluğunun farkına varmış olacaktır. Bütün bu motivasyonun, kişinin kendisini gözden geçirmenin kaynağı ise ahlâki değerler olmalıdır.

3. ÖZÜR AF İLİŞKİSİ

Affetmek, "kötülük ve haksızlık edeni, suç veya günah işleyeni bağışlama, cezalandırmaktan vazgeçme"³⁰ anlamına gelmektedir. Kur'an affediciliği teşvik etmekte ve onun ahlâki bir meziyet olduğunu ifade etmektedir. Affetmek, İslam'da faziletlerin en önemli temelini oluşturan takvaya en yakın özelliktir. Hökeleklî'ye göre; "affetme zarar gören ilişkiyi düzeltmek amacıyla bireyin intikam duygularını hoşgörü ve empati duyguları ile değiştirme sürecidir."³¹ Bir kişiye karşı işlenen kötülük ve haksızlık yapan kimseyi haksızlığa uğrayan mağdur tarafından affetmesinin bir fazilet olduğu konusunda ahlâkçılar görüş birliğindedirler. Affetme, teşekkür ve minnet duygularını harekete geçirir ve kişiye toplumda itibar kazandırır.³² Kişinin kötülük gördüğü bir insanı bağışlaması, içindeki kin yükünden kurtulup özgürleşmesidir. Kişi bu yükü atmakla, intikam duygusunu yenmiş ve hürriyetine kavuşmuş olur. Bu kendisiyle barışık ve mutlu yaşamanın imkânını tanıyan bir hürriyettir.³³ Gerçek bir bağışlama, hak etmediği bir acıya maruz kaldığı için acı çeken kişinin suçluyu cezalandırmaktan vaz geçerek merhamet göstermesidir. Bağışlama, kırgınlık duygularının üstesinden gelerek ahlâki açıdan hiçbir hakkı olmasa da inciten kişiye sevgi ile yaklaşmaktır.³⁴

Affetme, hatalı kişinin sorumluktan kurtulması değil, mağdura karşı yaptığı, söylediği ve işlediği suçtan pişman olmasıdır. Özür dilemekle yaptıklarını bir daha tekrarlamayacağı konusunda iyimser olunması demektir. Aslında mağdur manevi anlamda yaşadığı bir kırgınlıktan ve kırgınlıktan suçlu lehine vaz geçmektedir. Özür dilenmesi karşısında mağdur affetmekle suçluya karşı olumsuz duygularını azaltmakta ve ilişkiyi onarmaktadır.

Bağışlamada birçok faktör etkili olabilmekte ve bağışlamanın boyutlarını ve olasılığını kişisel farklılıklar etkileyebilmektedir. "Bağışlama mizacı; empati, karşı tarafın bakış açısını görebilme, duygusal olgunluk, alçak gönüllülük, gücenmeye karşı direnç, suçun şiddeti, suç işleyen kimliği, özür dilenmesi ya da hatanın kabul edilmesi gibi bağışlamayı kolaylaştırıcı durumsal faktörleri dikkate alır."³⁵ Bu nedenle özür ve bağışlama, geçiştirici müphem genellemelerle yapılmamalı, ancak somut vakaların, somut sorumluların ortaya konulmasıyla 'gerçeklik' kazanabileceği³⁶ bilinmelidir.

²⁹ Smith, *Hatalyıldım, Özür Diliyorum*, 126.

³⁰ El-Hüseyn b. Muhammed er-Râgıb el İsfehânî, "aff", *el-Müfredât fî Garîb'il-Kur'ân* (İstanbul: Dâru Kahraman, 1986), 509.

³¹ Hayatî Hökeleklî, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanî Değerler* (İstanbul: DEM Yayınları, 2013), 297.

³² Mustafa Çağrırcı, "Af", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 1988), 1: 394.

³³ Nevzat Tarhan, *Güzel İnsan Modeli*, Üçüncü Baskı (İstanbul: Timaş Yayınları, 2012), 160.

³⁴ Hökeleklî, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanî Değerler*, 298.

³⁵ Hökeleklî, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanî Değerler*, 301.

³⁶ Bora, "Tüm İnsanlar Önünde Özür Dilerim"

Affetmek sadece 'affediyorum' sözüyle bitmemelidir. Çünkü bağışlamanın bireyin davranışlarına, hayat tarzına ve başkalarıyla olan ilişkilerine yansıyan bir yönü de bulunmaktadır. Affetme sürecinin tamamlanması, suçluya karşı olumlu duyguların beslenmesi ve ilişkilerin düzelebileceğine yönelik bir ümidin olması ile bunun canlı tutulmasıyla mümkündür.³⁷ Özür her zaman affedilme arzusu taşır.³⁸

"Bağışlama öfke, kırgınlık, korku, mağdur olma psikolojisi içerisinde olmak gibi birçok olumsuz duygu için bir dönüşüm sağlayabilir. Bu duyguların bağışlama ile giderilmesi halinde acı deneyim geçirmiş kişi olumsuz duygulardan sıyrılabilir."³⁹ Öte yandan kişinin işlemiş olduğu suçlardan nedamet getirmesi ve geçmişine ilişkin olanları silerek yeni bir sayfa açması, iyi bir insan olması için affedilmesi, bir terapi olarak değerlendirilebilir. Gerçek anlamda bağışlama gönüllü, koşulsuz olmalıdır. Böyle bir affetme sonucunda hem affeden, hem de affedilen dönüşebilecek, olumsuz duygulardan sıyrılacak ve ikili ilişkilerde düzelme gerçekleşebilecektir. Çünkü özür dilemenin en temel amacı özrü dileyen ve özür dilenen mağdur arasında hataları yapan tarafın affedilmesi ve uzlaşmanın sağlanmasıdır.⁴⁰

4. DİNİ GELENEKLERDE ÖZÜR

Modern hayatta özörlere atfedilen anlamlar, tövbeye ilişkin dini ve kültürel adetlerle bir şekilde bağlantılıdır. Smith, Murphy'nin tövbe tanımını vermekte ve bu tanımın özür için de geçerli olduğunu belirtmektedir: "Tövbe, kişinin zararlı ve hatalı edimlerinin sorumluluğunu pişmanlıkla kabulü, kişinin edimlere sebep olan karakter veçhelerini reddetmesi, karakterinin bu veçhelerini yok etme kararlılığı ve verilmiş zararı onarma ya da düzeltme kararlılığıdır."⁴¹ Görüldüğü gibi tövbe kavramının özürle örtüştüğü açıktır. Aslında tövbe kişinin Tanrı'ya karşı günahlarını itirafı onlardan vaz geçmesi, inançtan kaynaklanan değerleri hayatın anlamıyla bütünleştirmesidir.

Yahudilik, Hıristiyanlık ve İslam'a göre insan, hem günah işleyebilme hem de hatasını anlayarak ondan vazgeçebilme yeteneğine sahiptir. Bu nedenle o, çoğu zaman işlediği günahattan pişmanlık duymakta ve hatasını giderme ve ondan kurtulmanın arayışı içindedir. İnsanın bu arayışının ve günahattan kurtulma çabalarının özünü, tekrar Tanrı'ya dönerek, O'nun rızasını kazanma faaliyeti oluşturmaktadır. Hatasını anlayarak ondan pişmanlık duyan kimse, Tanrı'yla olan ilişkilerini sadece tövbeyle düzeltip günahını affettirebilme imkânına sahiptir.⁴²

Musevilikte geri dönüş anlamındaki *teşuva* ifadesiyle kapsamlı ve incelikli bir tövbe geleneği sunulur. Teşuva Musevi teolojisi ve kültürünün olmazsa olmaz dayanaklarında biridir ve kurtuluş için tövbe gereklidir.⁴³ Tanrı, tövbe etmediği sürece insanı affetmeyecektir. Bağışlanma, ancak Tanrıdaki ilahi sevgi ve rahmetle birlikte insandaki pişmanlık, yani düzeltme arzusu ve tövbe olursa gerçekleşebilecektir. Tövbe eden suçlarından vazgeçmeli, onlardan kaçınmak için kararlılık göstermeli, hatasından pişmanlık duymalı ve çevresindekilere günahlarını nasıl telafi edebileceğini açıklamalıdır. İnsanlar hem kendileri hem de yakınları için bağışlanma dileyebilirler. Birisinin günah itirafında ve pişmanlığında samimiyeti, o suçlu tekrarlayabilecek şartların oluşumunda kişinin tutumuna bağlıdır. Kişi gerçekten pişmanlık

³⁷ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanî Değerler*, 300.

³⁸ Özyıldırım, "The Level of Directness in Turkish Apology Forms in Relation to the Level of Education", 188.

³⁹ Hökelekli, *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanî Değerler*, 304.

⁴⁰ Özlük, "Uluslararası İlişkilerde Özür Dilemek, Özürün Kuramı", 55.

⁴¹ Murphy, akt. Smith, *Hatalıydım, Özür Diliyorum*, 149.

⁴² Mehmet Katar, *Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslam'da Tövbe*, 2. Baskı (Ankara: Andaç yayınları, 2003), 10.

⁴³ Katar, *Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslam'da Tövbe*, 15.

1202 | Mustafa Mücahit. Ahlâki Bir Değer Olarak Özür Dileme ve Özür Etiği

duymuşsa aynı hataları artık tekrarlamaz. Ölüm anında duyulan pişmanlıklar da geçerlidir, tövbe edenin günahları affolunur. Bu esnada haham kişiye yardımcı olmalıdır.⁴⁴

Hristiyanlıkta tövbe, insanı bir bütün olarak görüp kişisel hayatının odak noktasını, düşüncelerini, sözlerini ve davranışlarını etkileyen bir durumdur. Tövbe pişmanlık, kararlılık, iyileştirme ve onarım şeklinde dört bileşenden oluşmaktadır. Ölüm döşegindeki kişinin nedameti geçerlidir. Katolik Günah Çıkarma ve kefaret ayini belirli tövbe özelliklerini vurgulamakta ve Tanrı'ya karşı pişmanlığı ifade etmektedir. Samimi üzüntü ve iyileştirme amacı, günah çıkarmada günahın affedilebilmesinin en önemli aracıdır.⁴⁵ Rahibin kendisine itiraf edilen günahı bir başkasına söylememesi gerekir.⁴⁶

İslam'ın ısrarla üzerinde durduğu tövbe etmek ve Allah'tan af dilemek konusu, bir özür beyanıdır. Allah'tan af dilemesini bilen kişi, insanlardan özür dilemesini de bilmelidir. Tövbe, insanın işlediği kötülük ve günahlardan pişman olup onları terkederek Allah'a yönelmesi, Allah'a sığınarak bağışlanmasını dilemesidir.⁴⁷ Tövbe, "Müslümanın esas olarak kabul ettiği dini değerlerine ters düşen davranışlardan, yani günah olan hareketinden, kabahatinden, kabahat olduğu için pişmanlık duyarak vazgeçmesi ve bir daha işlemeyeceğine dair söz vermesidir."⁴⁸ Tövbenin ilk şartı nedamettir ve kişi tövbeye konu olan günahı terkeder ve bir daha işlememeye karar verir. Tövbenin Allah nezdinde kabulü nedamet, terk, tekrar işlemeyeyle birlikte iyi amel işlemek suretiyle geçmişteki hataların telafi edilmesine bağlıdır.⁴⁹ İşlenen günahı affetmek sadece Allah'a ait olduğu için tövbe doğrudan O'na yapılır. Kişinin tövbe sırasındaki zihinsel durumu, niyeti, pişmanlığın derecesi ve kendini düzeltme isteği Allah tarafından bilindiği için O'nu kandırma ya da kişisel çıkar için kullanma ihtimali olamaz. Allah'ın rahmeti her şeyi kuşatmıştır. Ne kadar aşırı ve büyük olursa olsun şirk dışında hiçbir günah O'nun bağışlamasının dışında değildir. Tüm kullarının günahlarını affedebilir. Bunun tek şartı, kişinin tövbe ile Allah'a yönelmesi ve bütün samimiyetiyle O'nun mağfiretini dilemesidir.⁵⁰

Kur'an'da on iki yerde özür ve ondan türeyen kelimeler geçmekte⁵¹ olup bunların neredeyse tamamı tövbeyle ilgilidir. Ayetlerde; "mazereti olduğunu iddia etme" (et-Tevbe 9/90, el-Mürselât 77/36, el-A'râf 7/164), "özür beyanında bulunma" (et-Tevbe 9/94, el-Kehf 18/76), "bu dilenen özürün kabul edilmeyeceği" (et-Tevbe 9/94), "hesap gününde artık özür dilenmemesi" (et-Tahrîm 66/7), "çünkü bu özürün fayda vermeyeceği" (er-Rûm 30/57, el-Gâfir 40/52, el-Kiyâmet 75/15) ifade edilerek insanlar tövbeye yönlendirilmektedir.

Tövbe bireyin günahkârlık ve suçluluk duygusuna kapılmasını önleyen ve bu tür duygulardan kurtulması sağlayan bir unsurdur.⁵² Tövbe ile itizar/özür beyanı, bir kabahatin ortaya çıkardığı olumsuz sonuçları ortadan kaldırmaya yönelik olduğu için aralarında kategorik bir fark olmayıp sadece derece farkı olduğu söylenebilir.⁵³ Sonuç olarak İslam, Yahudilik ve Hristiyanlıkta tövbe; kişinin günahlarının bağışlanması için Allah'a karşı içten pişmanlık duyması, günahı vazgeçmesi ve kendisini düzeltmesidir. Yaptıklarından dolayı Allah'a karşı özür beyan etmesidir.

⁴⁴ Nermin Öztürk, "İlahi Dinlerde Yemin Keffaret ve Kurban", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (Ocak 2002): 184, Katar, Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslam'da Tövbe, 18.

⁴⁵ Katar, *Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslam'da Tövbe*, 83-84, Smith, *Hatalıydım, Özür Diliyorum*, 158-160.

⁴⁶ Ali Osman Kurt-Dursun Ali Aykıt, *Dinler Tarihi* (Ankara: Bilay Yayınları, 2019), 270.

⁴⁷ Fikret Karaman v.dğr., *Dini Kavramlar Sözlüğü* (İstanbul: DİB Yayınları, 2009), 572.

⁴⁸ Hüseyin Peker, *Din Psikolojisi*, 9. Baskı (İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013), 133.

⁴⁹ Bekir Topaloğlu, "Tövbe", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2012), 41: 281, Katar, Yahudilikte, Hristiyanlıkta ve İslam'da Tövbe, 158-159.

⁵⁰ Afzalur Rahman, *Sîret Ansiklopedisi*, 2. Baskı (İstanbul: İnkilâb yayınları, 1996), 3: 462.

⁵¹ Muhammed Fuâd Abdülbâkî, "özr", *el-Mu'cem'ül müfehres li-elfâzi'l-Kur'âni'l Kerim* (Beirut: Dârul Hicretî, 1405/1985), 455.

⁵² Peker, *Din Psikolojisi*, 136.

⁵³ Salih Sabri Yavuz, "Tevbenin İtizali Yorumu", *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi*, 10/3 (2010): 11.

5. ÖZÜR DİLEME EĞİTİMİ

Bireyde kişilik gelişimi hayat boyu sürmekle birlikte toplumsal, kültürel, ahlâki ve dini değerlerin kalıcı bir şekilde davranışa dönüşmesi çocukluk döneminde ailede alınan eğitimle mümkün olabilmektedir. Çocuğun değerleri içselleştirmesi, çocuğun ilk ve en önemli ahlâk öğretmeni olan ailede gerçekleşecektir. Ebeveyn, okulla birlikte çocuğun karakterini oluşturmada, ahlâki eğitimini yönlendirmede en etkili araç olmalı, okula başlaması, ergenlik dönemi ve daha sonra sosyalleşerek toplumun bir bireyi haline geldiği dönemde bile ailenin bu fonksiyonu devam etmelidir. Bu nedenle aile hayatı, ahlâk ve değerler eğitimi için önemli bir hazırlık devresi ve bu süreci şekillendiren bir faktör olarak görülmelidir.

Ailede dini, ahlâki ve kültürel değerler, küçük yaşlardan itibaren bir bütün olarak ve hayatla bağlantılı bir biçimde öğrenildiğinde bireyde köklü bir şekilde yerleşmiş olacaktır. Çünkü çocuk, sevgi, saygı ve güven içerisinde yetişmiş olduğu ailesiyle kendisini özdeşleştirecektir. O, hayata bakışı, insani ilişkileri, empati duygusu, toplumda edineceği yer, inançları vb. bir çok faktörü bir bütünlük içerisinde ailesinden almaktadır. Aile ile bağları güçlü olan çocuk, oradan aldığı değerleri güçlü bir şekilde benimseyecektir.

5.1. Özür Dileme Eğitiminin Kazanımları

Değerlerin kazanılması, sosyal öğrenme ile gerçekleşir. Değerler hakkında sadece bilgi sahibi olmak, o değerın yaşanması için yeterli değildir. Sosyal hayatta yaşanabilirliğini görmek ve bizzat yaşayarak tecrübe etmek önemlidir. Temel değerlerin kazanıldığı ailede, özdeşleşme, model alma, ebeveyni ve ailedeki diğer bireyleri taklit etme biçiminde başlayan değerlerin yaşanılarak öğrenilmesi süreci, okuldan ve çevreden edinilen bilgi ve deneyimle gelişecektir.⁵⁴ Çocuk yanlış yapıldığını ve bundan başkalarının zarar görmüşse, rahatsız olmuşsa özür dilenmesi gerektiğini bilmelidir.⁵⁵

Gözlemci öğrenme modeline göre, gözlemci kazanımları modelden elde edecektir. Bunlar; bireyin başkalarını gözlemleyerek yeni bilişsel beceriler elde etmesi, önceki öğrenmelerindeki yasakların güçlenmesi ya da zayıflaması, modelin sosyal bir harekete geçirici olarak görev yapması yani yeni değerler kazanması, modelden çevrenin ve eşyanın nasıl kullanılacağını öğrenmesi, modelin duygularını açıklama biçimini gözlemleyerek benzer biçimde kendi duygularını açıklayabilme gibi kazanımlardır.⁵⁶

Buna göre özür dileme eğitiminden hedeflenen kazanımlar şöyle sıralanabilir:

- Özür dilemenin ne olduğunu, insani ilişkilerde ne anlama geldiğini kavratmak.
- Birlikte yaşamada empatik davranabilmeyi öğretmek.
- Bireyin kendi davranışlarını değiştirebilme gücüne sahip olduğunu fark ettirmek.
- Başkasının da haklı olacağını kavratmak.
- Kişinin başkalarına, topluma ve çevresine karşı hata yapmış, suçlu duruma düşmüş olabileceğini kabullenmesi.
- Yapılan hatanın ve işlenen suçun telefi edebilme yollarının olduğunu öğretme.

5.2. Özür Dileme Eğitiminde Kullanılan Yöntem ve Teknikler

Özür dilemeyi ve hatasından dönerek yanlış davranışını değiştirmeyi öğrenen bir çocuk, davranışlarının sorumluluğunu almayı öğrenmiş olacak, başkalarının duygularının önemsenmesi gerektiğini bilecek ve kendisini değiştirebilme gücüne sahip olduğunu fark edecektir. Bütün bunlar onun sosyal becerilerini geliştirici etkenlerdir. Özür dileme eğitiminde *Gözlem Yoluyla Öğrenme* yöntemi kullanılabilir.

⁵⁴ Recep Kaymakcan – Hasan Meydan, *Ahlâk Değerler ve Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2014), 195.

⁵⁵ Mehmet Zeki Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi* (İstanbul: Dem Yayınları, 2005), 255.

⁵⁶ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, 227-228.

1204 | Mustafa MÜCAHİT. AHLÂKİ BİR DEĞER OLARAK ÖZÜR DİLEME VE ÖZÜR ETİĞİ

Gözlem yoluyla öğrenme, bireyin gözlemlemesini ve model almasını sağlamak için en iyi modellerin seçilmesine⁵⁷ dayanan bir modeldir. Çocuklar en çok gördüklerini taklit ederek öğrenirler. İlk çocukluk dönemi taklidin çokça görüldüğü bir dönemdir ve bu dönemde daha çok anne baba taklit modeli olarak benimsenir. Onların yaptığı davranışlar taklit edilir.⁵⁸ Skinner'e göre gözlem yoluyla öğrenmede önce modelin davranışı gözlenir. Daha sonra gözleyen birey kendi davranışını modelin davranışına uygun hale getirir. Sonuçta da modelin davranışına benzeyen bu davranış pekiştirilir.⁵⁹ Bu nedenle anne ve babaların model olmanın bilincinde hareket etmesi ve çocuklarına ahlâki davranışlarında olumlu model olmaları önemlidir. Çocuklar onlarda var olan tüm özellikleri öğrenir, onları bilgi, duygu ve davranış olarak kazanma şeklinde hayata geçirirler.⁶⁰ Taklit yoluyla öğrenme araçsal koşullanmanın özel bir hali olup yaygın olarak meydana gelen bir öğrenme türüdür. Diğer davranışlar gibi taklit edilen davranışlar pekiştirildiklerinde güçlenir.⁶¹ Çocukların gözlem yoluyla taklit ettiği ebeveynler, bir kişiye ya da kendi çocuğuna yönelik uygun olmayan hatalı bir davranış sergilediğinde, yanlış bir söz söylediğinde mutlaka özür dilemelidir. Yapılan hatalı davranış veya söylenen ifade kısaca açıklanıp ardından özür dilenmelidir. Böylece hata telafi edilmiş olacak, özür dilemenin zayıflık olmadığı görülecektir.

5.3. Özür Dileme Eğitiminde Gözetilmesi Gereken Tutumlar

Bireyin davranışlarının başkalarının davranış ve tutumlarından etkilenmesi nedeniyle ebeveyn özür dileme öğretiminde öğrenmeyi sağlayan dolaylı yaşantılara başvurabilir. Bunları şöyle sıralayabiliriz:

1. *Tekrarlamama*: Bir kişinin sürekli hata yapması ve kolayca özür dilemesi basitlik ve yanlış⁶² bir tutumdur. Bireyin duygu ve davranışını yönetmesi hatalarını azaltıcıdır. İnsanın davranışlarında her zaman önüne iyi şeyler çıkmayabilir. Kimi zaman hoşlanmadığı şeylere katlanması gerekebilir.⁶³ Bir kişi aynı konuda sıklıkla birilerine karşı özür dilerken görülüyorsa, bu kırıcı davranış değiştirilmeksizin tekrarlanıyorsa özür dilemenin pek bir anlamı olmayacaktır. Çocuk aynı şekilde hatasını tekrarlayacak ve özür dileyecek ancak bu hatalı tutumları tekrarlamaya devam edecektir.
2. *İzah etme*: Çocuğa hangi durumlarda özür dilemesi gerektiği anlatılmalı ve örneklenmelidir. Burada genel tanımlardan uzak durularak daha net ve belirgin sınırlar çizilmelidir. Çocuğun yaptığı davranışın doğruluğu hakkında bilgilendirilmesi anında düzeltme ilkesinin uygulanmasıdır.⁶⁴ Örneğin çocuk birine vurduğunda, kurala uymadığında, konuşmasında saygısız olduğunda, kırıcı sözler söylediğinde vb. hangi durumlarda yaptığı davranıştan dolayı özür dilemesi gerektiğini öğrenmiş olacaktır. Bu nedenle özür dilemeye hazırlık sürecini tamamlamak, yaşanan olayın çok yönlü düşünülmesini sağlamak gerekir. Olaya ilişkin bilişlerin yapılandırılması ve empati süreçlerinin harekete geçirilmesi⁶⁵ önemlidir.
3. *Tutarlı davranma*: Uygun olan ve olmayan davranışlar-sözler çocuğa net bir şekilde izah edilmelidir. Çocuklar kabul edilebilir davranış ve sözlerin neler olduğunu anne babanın çizdiği sınırlarla öğrenirler. Bireyin davranışı ve çevre karşılıklı olarak birbirini etkilemekte ve bu etkileşim davranışları belirleyici olmaktadır.⁶⁶ Çocuğun takip

⁵⁷ Nuray Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, (Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012), 214.

⁵⁸ Peker, *Din Psikolojisi*, 76.

⁵⁹ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, 216.

⁶⁰ Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi*, 113.

⁶¹ Münire Erden-Yasemin Akman, *Gelişim ve Öğrenme*, (Ankara: Arkadaş Yayınları, 2004), 145, Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, 215.

⁶² Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi*, 255.

⁶³ Nevzat Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, (İstanbul: Timaş Yayınları, 2014), 134.

⁶⁴ Erden-Akman, *Gelişim ve Öğrenme*, 148.

⁶⁵ "Özür Dilemek", Psikiyatrist Necati Çobanoğlu, erişim: 16 Ağustos, 2019, <https://www.psikiyatrist-necaticobanoglu.com/ozur-dilemek>.

⁶⁶ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, 222.

etmesi istenilen yolun sınırları net bir biçimde belirlenmelidir. Aynı davranışa kimi yerde duyarsız kalınıp bir başka zaman tepki gösterip özür istenmesi gibi tutarsızlıklardan kaçınılmalıdır.

4. *Empati yaptırma*: Çocuğun uygun olmayan bir davranış ya da söz sonrasında hemen çocuğa bir şeyler söylemek, öğüt vermek yerine o anki duygularını ve davranışlarını farketmesine, anlamlandırmasına yardımcı olmak gerekir. Çünkü özür dileme eğitiminin dayandığı davranışçılık doğrudan öğrenmeyle, yani sonuçların hemen gözlemlendiği durumlarla ilgilenen⁶⁷ bir kuramdır. “Arkadaşının boya kalemlerini kıldığında ne hissediyordun?” “Kızdığını anlıyorum ama bu şekilde kızgınlığımı ifade etmen uygun değil. Farklı ne yapabilirdin?” “Arkadaşın boya kalemlerinin hepsinin kırılmış olduğunu gördüğünde sence ne hissetmiş olabilir?” gibi sorular yöneltilen hatalı bir çocuk, duygularının kabul edildiğini ancak davranışını değiştirmesi için sorumluluk alması gerektiğini görecektir. Çünkü sorumluluk duygusunun sınırlarını kültür, inanç ve değerler belirleyicidir.⁶⁸ Hatalı kişi aldığı sorumlulukla mağdurun duygularını fark edebilecek ve bakış açısını anlayabilecektir.
5. *Samimiyet*: Birey doğuştan samimiyete ve ikiyüzlülüğe meyillidir. Ama içtenlikte gizli olan enerji, insanlar arasında güven oluşturur.⁶⁹ Bir çocuk ‘özür dilerim’ ifadesini sorunlardan kaçmak için sık sık ve rahatça kullanıyorsa burada içtenliğin olmadığı görülecektir. Bu çocuğun sözcükler dışında başka bir şey öğrenmediğini gösterir. Özür dilerim ifadesinin beraberinde taşıdığı duyarlılık, samimiyet ve sorumluluğun⁷⁰ çocuğa anlatılıp vurgulanması önemlidir.
6. *Zorlamamak*: Çocuğun özür dilemesi için teşvik edip cesaretlendirmek önemlidir. Ancak buna zorlamamak gerekir. Çünkü çocuk zorlandığında samimiyetsiz ve zoraki bir özür dilemiş olacaktır ve bu da amaca uygun olmayacaktır. Bireyin kendi davranışlarını gözleyip, kendi ölçütleriyle karşılaştırarak yargıda bulunması⁷¹ anlamına gelen özdüzenleme yapması sağlanmalıdır. Yine özür dilemesi için çocuğa ceza vermekten kaçınılmalıdır. Aşırıya kaçarak en ufak bir hatadan dolayı özür diletmemelidir.⁷² Ceza verilecekse bile bu hata ile orantılı olmalıdır. Cezanın yerine hatalı davranışını ve sözünü telafi etme fırsatı tanınmalı ve alternatif oluşturarak uygulaması için takip edilmelidir.
7. *Örnek oluşturma*: Çocuk özür dileme konusunda direnç gösteriyorsa olumlu bir örnek oluşturarak ebeveyn mağdurdan özür dilemelidir. Mağdur ile göz teması kurulmalı ve “özür dilerim, Ali kimseye vurmama kuralımız var. Ali duygularını sözcüklerle ifade edemedi ve bu doğru değil.” denilerek daha sonra bir süre mağdurla ilgilenip onun kendisini iyi hissetmesine odaklanılmalıdır. Böylece örnekteki durumda Ali’nin yaptığı davranışın kabul edilmediği mağdura olumlu ilgi verilerek gösterilmiş olur. Çocuk böylece kazandırılmak istenen davranışı göstermesi isteğini yerine getirerek öğrenme işine etkin katılımında bulunur.⁷³ Eğer çocuk böyle davranmaya devam ederse sınırlar sonuçlarla desteklenerek yola devam edilir ve çocuk bazı şeylerden mahrum bırakılabilir.
8. *Ben dili yerine sen dili kullanma*: Özür dileme şekli de çok önemlidir. Özür dilerken “ben dili” yerine “sen dili”ni kullanmak özrü daha işlevsel kılacaktır. Örneğin “Seni kırdım, özür dilerim” demek, “Ben hatalıyım, özür dilerim” demekten daha etkilidir.

⁶⁷ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, 217.

⁶⁸ Tarhan, *Duyguların Psikolojisi*, 115.

⁶⁹ Tarhan, *Güzel İnsan Modeli*, 156.

⁷⁰ Smith, *Hatalyım, Özür Diliyorum*, 101.

⁷¹ Senemoğlu, *Gelişim, Öğrenme ve Öğretim*, 229.

⁷² Aydın, *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi*, 255.

⁷³ Münire Erden-Yasemin Akman, *Gelişim ve Öğrenme*, 148.

1206 | Mustafa Mücahit. Ahlâki Bir Değer Olarak Özür Dileme ve Özür Etiği

Çünkü bu şekilde karşıdaki insana, onu, kendimizden daha önemli bulduğumuzu hissettirmiş oluruz. Öte yandan “sen dili”ne empati içeren ifadeler eklemek, dilenen özrü daha etkili hale getirebilir. Örneğin “Seni kırdım, özür dilerim” yerine “Seni kırdım. Şu an bana çok kızmış olmalısın, çünkü benden böyle bir hareket beklemiyordun” gibi karşıımızdaki insanın hislerini anlatan ifadeler kullanması daha kolay affedilmeyi sağlayacaktır. Son olarak, özür dilerken toplumda geçerli olan genel kuralların bilindiği karşıdaki kişiye hissettirilmelidir. Örneğin “Biliyorum normalde toplum içinde sana bağırمام yanıştı. Özür dilerim” demek, “kusura bakmayın, özür dilerim” demekten daha etkili olabilir.⁷⁴

5.4. Aile Ortamı ve Toplumda Uygulama Aşaması

Çocuğa ne zaman özür dilenmesi gerektiği açık, anlaşılır ve sade bir biçimde onun anlayacağı kelimelerle ifade etmek gerekir. “Birini rahatsız edecek/üzecek veya canını acıtacak bir şey yaptığımızda özür dileriz.” cümlesi örnek verilebilir. Özür dilemenin bir zayıflık belirtisi olmadığı da çocuğa gösterilmelidir. Eşdeğer konumda olanların birbirinden özür dilemesi daha kolay olabilirken, yaşanan çevre, kişinin bulunduğu konum özür dilemeye engel oluşturabilir. Bu nedenle anne, baba, evdeki diğer bireyler özür dilemeyi gerektiren bir durumla karşılaştıklarında öncelikle birbirlerinden ve çocuklardan mutlaka özür dilmelidirler.

Anne ve baba çocuğuna özür dilemesi gerektiğini söylediğinde, çocukta üzerinde düşünülecek bir süreç başlatılmış olacaktır. Çocuk eğer bunun gerekliliğine işaret eden ebeveyninin önünde özür dilerse bu çocuğun ahlâki eğitiminde önemli bir aşamadır ve o çocuğun söz konusu normları içselleştirdiğini ve bağımsız bir ahlâk muhasebesine girdiğini gösterir. Çünkü o artık dışardan dikte edilmeden savunduğu bir değer için çığnendiğini dolayısıyla özür dileme davranışında bulunmak için gerekli motivasyona sahip olduğunu anlar.⁷⁵

Özür dilemenin önündeki en büyük engel kibirdir. Kadın erkek ilişkilerinde kadınların daha kolay özür dileyebildikleri, onların erkekler gibi güçsüzlük ve kendilerini küçültme gibi bir anlayışa kapılmadıkları görülebilmektedir.⁷⁶ Bir yönetici, bir patron, bir lider, bir başkan astından, emri altındakilerden özür dilediğinde otoritesinin ve saygınlığının azalacağını düşünerek bunu geciktirebilmekte veya yerine getirmemektedir. Ailede erkek, okulda öğretmen, kurumda yönetici, işyerinde patron vb. lider ve otorite sahibi kişiler geçmiş meşrulaştırma, hataları unutmak ya da reddetmek, ahlâki olarak sorgulanmasını önlemek için yaptıklarını, söylediklerini görkemli gösterme ve kutsama yoluna giderek özür dilemekten imtina ederler.⁷⁷ Bu da bize özür dileme anlayışının aileden başlayarak toplumsal bir kültür olarak içselleştirilmesinin önemini anlatır.

Bireysel hatalar için günlük yaşamda özür dilendiği gibi kurumsal hatalar ve yaşanan kimi talihsiz olaylar için de özür dilenmelidir. Kurumsal hatalarda bireysel özür dilemelerden biraz farklı olarak özür dileme aşaması şöyle gerçekleştirilebilir: “Mağdurla konuşmadan önce bir plan yapılmalı, kabahatli kişi yanına ikinci bir çalışanı almalı, yapılan hata ile ilgili verilecek bilgiler belirlenmeli, mağdura yakın bir yerde dokunma mesafesinde durulmalı, bir sandalyede oturuluyorsa mağdurdan yüksekte olunmamalı, empatik olunmalı, yumuşak bir ses tonu ile tane tane konuşulmalı, basit bir dil kullanılmalı, konuşurken sık sık ara verilmeli, göz teması sağlanmalı, doğru ve saygılı olunmalı, gelecekte aynı tür hataların nasıl engelleneceği hakkında açıklama yapılmalı, mağdurun sözü kesilmeden dinlenilmeli, soruları için reberlikte bulunulmalıdır. Mümkünse bütün görüşme kayıt altına alınmalı ve affedilme beklentisi içerisinde olunmalıdır. Ayrıca özür dileme görüşmesinde süreç, durum ve başkaları suçlanmamalı, savunmacı bir durumda olunmamalı, mağdura öfke ile karşılık verilmemeli, oto-

⁷⁴ “Özür Dilemek Hiç Bu Kadar Etkili Olmamıştı”, Bilim Genç, erişim: 16 Ağustos 2019, <http://www.bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/ozur-dilemek-hic-bu-kadar-etkili-olmamisti>.

⁷⁵ Smith, *Hatalyım, Özür Diliyorum*, 101.

⁷⁶ Nazlı, “Türkçe Özür İfadelerinin Toplumbilimsel Analizi”, 152.

⁷⁷ Özlük, “Uluslararası İlişkilerde Özür Dilemek, Özrün Kuramı”, 64.

riter, patron edası, tenezzül eden bir konuşma sergilenmemeli, yapılan hata çok basit nedenlere bağlanmamalı, dik dik bakma, kaskatı kesilmiş bir beden ve soğuk tavırlara dayalı iletişimden uzak durulmalı, gizemli, göz boyamaya çalışıyor gözükmekten de uzak durulmalıdır.⁷⁸

SONUÇ

Özür dilemek, aslında özür dilemeye neden olan söylem, eylem ve uygulamaların adil, doğru, meşru olmadığını, hata yaptığını kabul etmek demektir. Özür dileyebilmek, her insanın hata edebileceğinin bilinmesini, bizim de hatalı olabileceğimizi kabul ettiğimizi gösterir.

Özür dilemek kişiyi, dürüst olmaya zorladığı gibi başka insanlara da değer vermenin, saygılı olmanın gerekliliğini anlatır. Özür dilemek sorumluluk üstlenmekle kişinin kendine güveninin de bir göstergesidir.

Toplumlar arası ilişkilerde diyalog kültürü, ortak değer ve çıkarların paylaşılması özür dileme eğitimiyle gelişebilir. Özür dilemek toplumlar arasında hoşgörü, işbirliği ve barış içinde bir arada yaşama kültürünün gelişmesine önemli düzeyde katkı sağlayabilir.

Kültürel geçmiş ve cinsiyet, farklı özür dileme stratejilerinin tercih nedenidir.

Farklı özür dileme şekilleri yaş, gelir durumu, meslek, etnik köken gibi faktörlerden etkilenebilmektedir.

Özürün amacına ulaşması ve bozulan ilişkiyi düzeltebilmesi için zaman, ortam, muhabetin ruh haline özen gösterilmelidir.

Özür dileme eğitimi aileden başlayarak öğretilmeli, okulda ve sosyal ortamlarda geliştirilerek içselleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Abdülbâkî, Muhammed Fuâd. *el-Mu'cem'ül müfrehes li-elfâzi'l-Kur'ânîl Kerîm*. Beyrut: Dâru'l Hicretî, 1405/1985.
- Afzalur, Rahman. *Sîret Ansiklopedisi*. İstanbul: İnkilâb Yayınları, 1996.
- Aydın, Mehmet Zeki. *Ailede Çocuğun Ahlâk Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2005.
- Bayat, Nihat. "Türkçenin Yabancı Dil Olarak Öğretiminde Şikâyet ve Özür Edimine İlişkin Görünümler", *Pamukkale Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 41 (Ocak 2017): 1-16.
- Bilim Genç. "Özür Dilemek Hiç Bu Kadar Etkili Olmamıştı". Erişim: 16 Ağustos 2019. <http://www.bilimgenc.tubitak.gov.tr/makale/ozur-dilemek-hic-bu-kadar-etkili-olmamisti>.
- Bora, Tanıl. "Tüm İnsanlar Önünde Özür Dilerim" Erişim: 19 Ağustos 2019, <https://vdocuments.mx/documents/tuem-insanlar-oenuende-oezuer-dilerim.html>.
- Cubrân. Mes'ûd. *er-Raid*. Beyrut: Dar'ul İlm li-lmelayin:1981
- Çağrıncı, Mustafa. "Af", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 1: 394. Ankara: TDV Yayınları, 1988.
- Deborah, Tannen. *Hiç Anlamıyorsun*. Trc. Belkıs Çorakçı. İstanbul: Varlık Yayınları, 1997.
- Dereli, Sevgi "Sözlü İletişimde Nezaket Stratejileri", *Türkbilig*, 15 (2008): 24-52.
- Develioğlu, Ferit. *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat*. Ankara: Aydın Yayınevi, 1993.
- El-Hüseyn b. Muhammed er-Râgıb, el İsfehânî. *el-Müfredât fî Garîb'il-Kur'ân*, İstanbul: Dâru Kahraman, 1986.
- Erden, Münire-Akman, Yasemin. *Gelişim ve Öğrenme*, Ankara: Arkadaş Yayınları, 2004.
- Hökelekli, Hayati. *Psikoloji, Din ve Eğitim Yönüyle İnsanî Değerler*. İstanbul: DEM Yayınları, 2013.

⁷⁸ Mehmet Nurullah Kurutkan-Halide Savaş, "Özür Dileme ve Etkili Hata Açıklama Rehberi: Medikal Hatanın İfşası", *Hastane (Temmuz-Ağustos 2010)*: 101, Özlük, "Uluslararası İlişkilerde Özür Dilemek, Özürün Kuramı", 57.

1208 | Mustafa Mücahit. Ahlâki Bir Değer Olarak Özür Dileme ve Özür Etiği

- İrfan Erdoğan. "İletişimin Bağlamı". Erişim: 19 Ağustos 2019. <http://www.irfanerdogan.com/uydurular/8baglam.htm>.
- Karaman, Fikret – Karagöz, İsmail – Paçacı, İbrahim – Canbulat, Mehmet – Gelişgen, Ahmet – Ural, İbrahim. *Dini Kavramlar Sözlüğü*, İstanbul: DİB Yayınları, 2009.
- Katar, Mehmet. *Yahudilikte, Hıristiyanlıkta ve İslamda Tövbe*. Ankara: Andaç Yayınları, 2003.
- Kaymakcan, Recep – Hasan Meydan. *Ahlâk Değerler ve Eğitimi*. İstanbul: Dem Yayınları, 2014.
- Kurt, Ali Osman – Aykıt, Dursun Ali. *Dinler Tarihi*. Ankara: Bilay Yayınları, 2019.
- Milli Eğitim Gençlik ve Spor Bakanlığı, *Görgü – Ahlâk ve Protokol Kuralları*. Ankara: Çıraklık ve Yaygın Eğitim Genel Müdürlüğü Yayını, 1985.
- Kurutkan, Mehmet Nurullah -Halide Savaş. "Özür Dileme ve Etkili Hata Açıklama Rehberi: Medikal Hatanın İfşası" Hastane 100-101 (Temmuz-Ağustos 2010): https://www.researchgate.net/publication/321026418_OZUR_DILEME_VE_ETKILI_HATA_ACIK-LAMA_REHBERI_MEDIKAL_HATANIN_IFSASI.
- Nazlı, Ece H. "Türkçe Özür İfadelerinin Toplumbilimsel Analizi". *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 21 (Ekim 2018): 143-159.
- Özdemir, Murat. "Özür Dilerim İle Kusura Bakma Arasındaki 7 Fark". *Hukuk Gündemi Dergisi* 1 (2015): 82.
- Özlük, Erdem. "Uluslararası İlişkilerde Özür Dilemek, Özrün Kuramı". *Uluslararası İlişkiler* 11/44 (Kış 2015): 51-78.
- Öztürk, Nermin. "İlahi Dinlerde Yemin Keffaret ve Kurban". *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 13/13 (Ocak 2002): 167-192.
- Özyıldırım, Işıl. "The Level of Directness in Turkish Apology Forms in Relation to the Level of Education". *Hacettepe Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi* 27/1 (Haziran 2010): 179-202.
- Peker, Hüseyin. *Din Psikolojisi*. İstanbul: Çamlıca Yayınları, 2013.
- Psikiyatrist Necati Çobanoğlu. "Özür Dilemek". Erişim: 16 Ağustos, 2019. <https://www.psikiyatristnecatichobanoglu.com/ozur-dilemek>.
- Redhouse, William James. *Redhouse İngilizce Türkçe Sözlük*, Ed. Robert Avey, Serap Bezmez, Anna G. Edmonds, Mehlika Yaylalı, İstanbul: Redhouse Yayınevi, 1993.
- Sarı, Mevlüt. *el-Mevarid Arapça-Türkçe Lûgat*. İstanbul: Bahar Yayınları, 1982.
- Senemoğlu, Nuray. Gelişim, *Öğrenme ve Öğretim*, Ankara: Pegem Akademi Yayınları, 2012.
- Smith, Nick. *Hatalyım, Özür Diliyorum Özürlerin Anlamları*. Çev. Kıvanç Tanrıyar, İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2010.
- Tarhan, Nevzat. *Güzel İnsan Modeli*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2012.
- Tarhan, Nevzat. *Duyguların Psikolojisi*. İstanbul: Timaş Yayınları, 2014.
- Türk Dil Kurumu, "Güncel Türkçe Sözlük". Erişim: 28 Temmuz 2019. http://www.tdk.org.tr/index.php?option=com_gts&arama=gts&guid=TDK.GTS.5da0872cef0aa4.10434407
- Topaloğlu, Bekir. "Tövbe". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 41: 279-283. İstanbul: TDV Yayınları, 2012.
- Yavuz, Salih Sabri. "Tevbenin İtizali Yorumu". *Dinbilimleri Akademik Araştırma Dergisi* 10/3 (2010): 7-22.